

Go Bergman.

Uppsats på modersmålet.

Stockholms Norra Latinaroverk d. ~~17~~ 18⁸⁸.

Karakteristik af den oplyste despotismens
tidshvarf.

Efter det friske lif, som under
reformationstidshvarvet herskede på det andelige
området, syntes liksom en viss afmættning i
människoslægtets framåtskridende fälg. Hvarje
friare utveckling i politiskt hänseende hämmades
des af den oinskränkta furstemakten, och jesuiter.

som beherkade den katolska världen,

alla

uppbjods hela sin formåga att tillintetgöra (de)

Obs.
Ställningen
inom prote-
stantismen?

reformförsök (som omöjligem kunde sparas) i reli-

här.

giöst afseende. Till all lycka drojde det emeller-

tid ej länge, innan en omfattande förändring

till det bättre inträffade. Denna utgick från

England, hvarest flere dristiga tankare upp-

både förtyckat i det

trädde och sökte motverka tidens oärdliga under-

verdeliga tankhållet och det herkande samvetsbräget
fryskande af människans djupaste känslor och
i trostrogen.

behaf. Denna rörelse, såsom hvares upphöfman

filosofen Locke plägar påkas, fick många

anhängare och öfverfördes snart till Frankrike,

der den erhöi synnerligen framstående männen
i Voltaire, Rousseau och Montesquieu. Genom
deras lärors hanades väg för den fullständiga om-
skötning inom samhällslifet, som sin följde
utmärker slutet af 18de århundradet,

"Den nya upplysningen" utöfva-
de visserligen ett sorgligt inflytande, derigenom ett
den bidrog till att rubba tron på allt, som man
dittills ättat högt och heligt, men å andra sidan
med förde helsoanna hade den flere gagnande följder. Så onotar-
och fördoman arbetades fanatismerna och vidskeplighet, och vägen
öppnades för viktiga förbättringar inom flera områden

2 *Wissensgen*

ett område. Emellertid frångick poésien föga djupt
 ned bland det egentliga folket, men så mycket
 mera fruktbärande visade den sig inom de
 högre samhällsklasserna. (a) *Ljelpa* furstarna
 hänfördes af de nya lärorna och *beslote* att
 söka afhjelpa de svåraste missbruken, som rå-
 de i staten och kyrkan. Framst bland dessa
 "filosofier på tronen" *gick* Fredrik II i Preussen,
 samt Maria Teresa i Österrike och hennes
 son Josef II, och till samma grundsatser slöt
 sig mer eller mindre Katarina II, kejsarinnan

✓

af Ryssland, Gustaf III i Sverige samt några
utmärkte ministrar, såsom Turgot i Frankrike,

Pombal i Portugal och Struensee i Danmark.
Regenterna

De ifrøde for de almanna maanniskorattigheterna
oh for opphjelpende af folkens ^{yttre veltind,} ~~staa~~ning, men

ville dervid ingalund afsta noget af sin ^{egen} fornuft

oprudd -
oprudd. Man her derfor kaldet denna tid

"den opplyste despotismens tidevaar."

Trud fort oh formit Preussen

betraffer, sa haer detta rike af Fredrik II høyt

til en europeisk stormagt genom det fruktans

världens sjuårskriget. Efter dettas slut egnade

konungen sin verksamhet nästan uteslutande

åt de inre angelägenheterna och fann dervid

tillfälle att ^{Tillämpn.} ~~begagna~~ sig af de nya ^{Han} ~~åsigternas~~ ~~ut~~

sidgade religionsfriheten, förbättrade rättsvä-

sendet och genomförde grundtreen af allas lik-

het inför lagen. Men en despat var och förblef

han och undertryckte med stränghet allt, som

i någon mån kunde göra intrång på hans egen

maktställning.

I Österrike hade Maria Teresia

De
flere af sine forordninger, bera helt andra
fruktas än han med dem afsett.

at
König Katarina II i Ryss-
land ville prisas som en "upplysnings" vän,
afven hon förhad omfattande reformpla-
ner, af hvilka dock endast ett fåtal sattes
i verket. Tattmanhet frångde ^{hennes reformförslök} de söga under
^{hon} yttan, då kejsarinnan själv lika strängt som
forat häll på sin enväldsmakt.

Konung Gustaf III i Sverige angår,
kanna vi hans berömda utseende i ifrågavarande
hänseende från vårt fäderneslands historia,

huru han förhöd fortynen, utgaf en tryck-
frihetsförordning, tilldelade judarne vissa med-
borgerliga rättigheter m. m. Men å andra si-
dan var afven han ömtålig om sin myndighet,
och vid sidan af de ävågabragta reformerna
arbetade han med kraft för att nå envärdet,
och temligen fullständigt
hvilket (nåsa nog) lyckades honom.

Poubal, den utmärkte por-
ryktbare

tugisiska ministern, vidtog flere åtgärder, som
vitnade om stor statemannaformåga och ^(öppna) blick
för tidens kraf. Slutligen satte han kronan

sitt arbete för det allmänna bästa

på ~~verket~~ (genom att utverka jesuiterorden

från Portugal)

förordnande. Dessa ulpar i färskläder hade

Orden

2

gjort sig djupt hatade såsom affjörda

fiender till alla reformsträfvandena. — Emellertid

stod måste Pombal snart nog taga afsked,

draga sig tillbaka,

och dermed fallt också större delen af hans

verk.

förordningar. Förhållandet blef ungefär ena-

handla i Frankrike, der den inrikes Turgot

försökte omfattande förbättringar, men vid sin

trängna

afgång sig dem alla upphävas.

Vi hafva sålunda sett, hvilket

inflytande upplevningens laror erhåll^a inom^a
de särskilda rikena. Folket voro ^{ännu} ej mogna
för de genomgripande förändringarna, och
furstarne å sin sida visade föga benägen-
het att göra dem mera mottagliga för det
nya, af ^{de sin} fruktan att ~~deras~~ egen maktställning
^{skulle kunna} ~~rubblas~~ öfverflyglas. De gestaltade sig
förhållandena under "den upplysta despotismens
tidhvarf". Emellertid voro frihetstidekerna en
gång väckta och kunde de ej mera ^{göras} fälla.
På detta sätt nedlades fröet till de stora

omstörtningar för hvilka Europe inom kort skulle
beläpa skådeplatsen och af hvilka den
franska revolutionen ^{genom sin} (visade sig) våldsamma
^{framfart} makt och ^{erhåll} de mest genomgripande föl-
derna.

Ry.